

ние интересующего нас издания в диссертации О.М. Фишман, посвященной карелам-старообрядцам [5, с. 285]. Похожий Часовник, напечатанный в Вильне в 1802 г., хранящийся сегодня в фондах Иркутской областной государственной универсальной научной библиотеки им. И.И. Молчанова-Сибирского, зарегистрирован в Реестре Книжных памятников Российской Федерации. Однако нет достоверной информации о том, что оба экземпляра сошли с одного печатного стана.

На данном этапе определения выходных данных книги мы можем утверждать лишь то, что наш Часовник напечатан не в 1794 г., как указано в колофоне, а после 1803 г. (место печатания пока остается под сомнением). Несмотря на то, что в то время действительно «при печатании старообрядческих изданий виленские типографы были вынуждены прибегать к указанию ложного времени выпуска книг» [4, с. 9], известен и тот факт, что Вильна порой указывалась в выходных сведениях книг, напечатанных в типографии П.И. Селезнева в Махонне и К. Колычева в Янове [2, с. 513]. Исследование истории происхождения Часовника продолжается.

Старопечатные кириллические книги являются не только памятниками русской книжности, образцами типографского искусства прошлого. Они – свидетели времен – способны предоставить нам информацию о культурно-исторических событиях разных эпох, поделить историю своего бытования. Экземпляры наших коллекций еще таят в себе загадки и содержат множество моментов, которые ждут подробного изучения.

ЛИТЕРАТУРА

1. Гусева, А. А. Каталог изданий кирилловской печати 1801–1918 гг. / А. А. Гусева. – Москва, 2021. – Т. 1. – 462 с.
2. Емельянова, Е. А. Старообрядческие издания кирилловского шрифта конца XVIII – начала XIX в.: каталог / Е. А. Емельянова; Российская гос. б-ка, НИО редких книг (Музей книги). – Москва, 2010. – 640 с., [76] л. ил.
3. Кириллические издания старообрядческих типографий конца XVIII – начала XIX века: каталог / сост. А. В. Вознесенский; Ленингр. гос. ун-т. – Ленинград, 1991. – 159 с., [24] л. ил.
4. Книгоиздательская деятельность старообрядцев (1701–1918). Материалы к словарю / А. В. Вознесенский, П. И. Мангилев, И. В. Починский. – Екатеринбург, 1996. – 82 с.
5. Фишман, О. М. Тихвинские карелы-старообрядцы: методология и результаты комплексного изучения феномена локальной этноконфессиональной

группы: дис. ... д-ра ист. наук: 07.00.07 / Фишман Ольга Михайловна. – Санкт-Петербург, 2011. – 634 с.

Рассматриваются отдельные экземпляры старопечатных изданий кириллического шрифта XVII–XVIII вв., хранящиеся в коллекциях Национальной библиотеки Удмуртской Республики. Анализируются особенности экземпляров, проведена попытка изучения истории их бытования, а также изложены результаты исследования происхождения одного из изданий.

This article proposes a closer look at some copies of early printed editions in Cyrillic print dating to the 17th – 18th centuries held by the National Library of the Udmurt Republic. We examine their individual features, attempt to understand their provenance and provide results of the research into the publication history of one of the editions.

Мяньчэня С.В. (Мінск)

ЧАСОПІС «ПЛУГ» – НАВУКОВА-ПАПУЛЯРНАЕ ВЫДАННЕ НАРКАМЗЕМА БССР (1925–1929)

Часопіс «Плуг» выдаваўся ў 1925–1929 гг. Народным камісарыятам земляробства БССР і пазіцыяніраваў сябе як навукова-папулярны штомесячнік сельскай і лясной гаспадаркі. Ён ставіў сабе за мэту пашыраць веды сярод перадавога сялянства, знаёміць яго з тымі формамі і метадамі гаспадарання, што дазвалялі «без значных грашовых сродкаў павялічыць прыбытак» [3, с. 1]. Разам з гэтым адзначалася роля «самадзейнасці» (у значэнні «ініцыятыўнасці») сялянства і розных форм кааперацыі ў пабудове сацыялізму. «Плуг» з’яўляўся флагманам у распаўсюджванні сельскагаспадарчых ведаў у БССР, працуючы разам з газетай «Беларуская вёска» і часопісам «Сельская і лясная гаспадарка». Апошні выходзіў з канца 1927 г. раз у два месяцы і меў хутчэй навуковы статус. Супрацоўнічаў «Плуг» са значнай колькасцю ўстаноў і навукоўцамі, сярод якіх былі Ю. Вейс, І. Серада, Г. Гарэцкі, П. Рагавы, М. Ганчарык і інш. Пры гэтым прыярытэт у друку матэрыялаў надаваўся практыкам – сялянам і мясцовым аграномам. За надрукаваныя матэрыялы аўтары атрымлівалі ганарар.

У склад рэдакцыйнай калегіі ўваходзілі: Зміцер Прышчэпаў, народны камісар земляробства, адказны рэдактар; Эдмунд Русецкі, намеснік народнага камісара земляробства; Аркадзь Смоліч, намеснік старшыні Інбелкульта, кіраўнік сельскагаспадарчай секцыі; Сцяпан Тупяневіч, супрацоўнік Народнага камісарыята земляробства і Інбелкульта. Ініцыятарам выдання часопіса лічыцца А. Смоліч. Артыкул Прышчэпава «Бліжэй да сялянскай гаспадаркі» адкрываў першы нумар часопіса. Найбольшай жа колькасцю апублікаваных матэрыялаў адзначыўся С. Тупяневіч.

Выходзіў часопіс рэгулярна, выключэннем стаў падвоены нумар за кастрычнік – лістапад 1925 г. На працягу 1925–1927 гг. агульны тыраж склаў 174 750 асобнікаў. Па гадах сярэдняй колькасць асобнікаў аднаго нумара размеркавалася наступным чынам: 1925 г. – 4700, 1926 г. – 7295, 1927 г. – 3925 [11, с. 1–2]. У 1928 г. тыраж часопіса яшчэ больш знізіўся і вагаўся ад 1500 да 3000 адзінак. Да кастрычніка 1925 г. існавала практыка бясплатнай рассылкі часопіса, адмова ад якой, хутчэй за ўсё, і выклікала заміну ў выданні. Для пашырэння падпіскі рэдакцыя праводзіла розныя мерапрыемствы. За гадавую падпіску на 1929 г. прадугледжвалася прэмія ў выглядзе дзвюх сельскагаспадарчых кніг, а новым падпісчыкам – адразу шэсць. Праводзіліся спаборніцтвы паміж зборшчыкамі падпісак. Кожны з іх атрымліваў 10% ад кожнай падпіскі, для найбольш актыўных было прапанавана 25 грашовых прэмій у памеры ад 50 да 5 руб., а таксама 10 плугоў, каля 1000 прышчэпаў садовых дрэў [14].

«Плуг» выходзіў на беларускай мове, толькі ў першых нумарах сустракаюцца асобныя артыкулы на рускай, што звязана з недахопам беларускамоўнага матэрыялу па тэме лясной гаспадаркі і зямельнай палітыкі: «Об организации “Общества друзей леса”», «О кредитовании населения лесом» [2, с. 35–38].

Першапачаткова на вокладцы часопіса быў размешчаны малюнак плуга, а з № 2 за 1926 г. – трактар, які працуе ў полі, і два вясковыя краявіды: адзін са старымі, крытымі саломай хатамі, другі – з добра дэгледжанай вуліцай, будынкам школы і электрычнымі слупамі. З нагоды 10-годдзя Кастрычніцкай рэвалюцыі № 10 за 1927 г. выходзіў з вокладкай у выглядзе фотакалажу з чырвонымі кветкамі і надпісам «1917–27». У наступных нумарах фотакалаж застаўся, выключэннем стаў толькі № 12 за 1928 г., прысвечаны 10-годдзю БССР.

З пункту гледжання кніжнай справы цікавымі могуць з’яўляцца тыпаграфскія памылкі. Так, у № 4 за 1928 г. на вокладцы пазначаны

1929 г., а ў № 6 за 1925 г. артыкул «Раенне пчол» суправаджаецца выявай двух мужчын «капіталістычнага выгляду» с коннай прыладай для нарыхтоўкі сена фірмы McCormick, пры тым, што ў часопісе няма ніводнага артыкула, які б гэта выява магла суправаджаць [4, с. 25].

На працягу існавання «Плуга» змяняліся яго змест і спосаб падачы інфармацыі. Першы нумар часопіса шмат у чым нагадваў яго папярэдніка – часопіс «Саха»: артыкулы былі невялікія па змесце, адсутнічаў выразны падзел на рубрыкі, некаторыя артыкулы былі падпісаны крыптонімамі [1, с. 16]. Ды і назвы артыкулаў насілі тлумачальна-навучны характар: «Што трэба рабіць зімой у садзе?», «Гутарка па пчальарству», «Як хаваць насенне лубіна зімой» [2]. У № 2 з’явіліся дзевяць раздзелаў: «Палявая гаспадарка», «Жывёлагадоўля», «Пчальарства», «Агранамічная дапамога вёсцы», «Зямельная палітыка», «Кааперацыя», «Лясная гаспадарка», «Хроніка» і «Афіцыйны аддзел». Пазней яшчэ два раздзелы: «Сад і агарод» і «Краязнаўства». У апошнім друкавалася інфармацыя аб агульным стане сельскай гаспадаркі Беларусі, прыродных рэсурсах, а таксама звесткі аб перадавых гаспадарках. Першай была апісана гаспадарка Язэпа Мароза, селяніна-даследчыка з фальварка Фатынь (суч. – Лепельскі раён). Мароз меў сад са школкай, пасеку з вуллямі аўтарскай сістэмы, праводзіў селекцыйную работу. У прыватнасці, ён вывеў новыя гатункі капусты і куставой фасолі, а таксама салодкі варыянт яблыні-антонаўкі. У гаспадарцы мелася добрая бібліятэка – каля 1 тыс. кніг. Мароз супрацоўнічаў з навуковымі ўстановамі ў Мінску і Горках, а за свае дасягненні быў прыняты ў члены-карэспандэнты Інбелкульта [4, с. 37–39].

У раздзеле «Кааперацыя» даваліся парады па арганізацыі даходных галін гаспадаркі, стварэнні арцелей па вырабе сыроў, сумеснай апрацоўцы зямлі з выкарыстаннем новай тэхнікі. Падобны падыход адпавядаў тагачаснай пазіцыі Наркамзема, што ва ўмовах НЭПа прапагандаваў розныя віды кааперацыі. Але ўжо ў № 3 за 1926 г. раздзел знікае і аднаўляецца толькі ў № 10 за 1927 г. З усіх форм кааперацыі застаецца толькі адна – стварэнне калектывных гаспадарак. Першы матэрыял, прысвечаны калгасам, сустракаецца яшчэ ў № 10 за 1926 г. Ён мае азнаямляльны характар, тут адзначаюцца як недахопы існуючых калгасаў, так і іх дасягненні. Адзначалася, што без забеспячэння калгасаў дасведчаным персаналам (аграномамі, інструктарамі), дастатковай колькасцю коней, хатняй жывёлы, інвентару трывалая іх дзейнасць немагчыма [8, с. 10]. У пазнейшых артыкулах недахопы калгаснай сістэмы аўтарамі абыходзяцца, але падкрэсліваецца добраахвотны

характар іх арганізацыі. Так, у артыкуле «Як арганізаваць калектыўную гаспадарку» звяртае на сябе ўвагу пункт аб сувязі памеру калгаса і эканамічнай выгады для яго чальцоў. Аўтар адзначае, што ў сярэднім калгас павінен аб'ядноўваць 10–15 сямей, тады і калектыў лепш працуе, і сярэдні прыбытак дастатковы [12, с. 28].

У № 3 за 1926 г. узнікае рубрыка «Сялянскі досвед», аўтарам артыкулаў якой з'яўляліся «сяляне-культурнікі» (гаспадары, якія выкарыстоўвалі новыя тэхналогіі і атрымалі адпаведны статус, на той момант у БССР іх налічвалася 298 чалавек) і мясцовыя аграномы. Рэдакцыя заклікала сваіх чытачоў да актыўнай даследчай дзейнасці, прапаноўвала тэмы для арганізацыі вопытаў, раіла адпаведную літаратуру [6, с. 15–17].

З 1927 г. у часопісе з'яўляецца рубрыка «Праца на балоте», прысвечаная пытаннем культуры балот і меліярацыі. Тэма эканамічнай і ваеннай бяспекі краіны разглядалася ў раздзеле «Сельская гаспадарка і абарона». Тут адзначалася цесная сувязь ваенна-хімічнай прамысловасці з патрэбамі сельскай гаспадаркі, магчымасці ваеннага сектара ў сельскагаспадарчым асваенні зямель (выкарыстанне выбуховых рэчываў для меліярацыі і расчысткі лясоў) [8, с. 40].

У сярэднім на нумар прыходзілася 8–9 раздзелаў, часам менш, але ў кожным нумары меліся рубрыкі «Палявая гаспадарка», «Жывёлагадоўля», «Агранамічная дапамога вёсцы» (пазней «Дзяржаўная дапамога вёсцы»), «Лясная гаспадарка». Падзел на рубрыкі часам быў умоўным, бо інфармацыя аб пчалярстве магла падавацца ў раздзеле «Садоўніцтва» ці «Сялянскі досвед», а па культуры балот – у «Палявой гаспадарцы». З несельскагаспадарчых матэрыялаў можна адзначыць невялікіх драматычных твораў, якія прапагандавалі дасягненні савецкай улады і былі рэкамендаваны для паказу на сельскагаспадарчых выставах і святах («Рыхтуемся да сельскагаспадарчай выстаўкі» ў двух актах, аўтар не пазначаны, № 8, 1925).

Падтрымлівалася і цесная зваротная сувязь з чытачамі. У раздзеле «Зваротная сувязь» размяшчаліся кароткія адказы на пытанні, для аўтараў даваліся тлумачэнні аб адмове публікацыі матэрыялаў, вырашаліся пытанні падпіскі. У 1928 г. рэдакцыя ініцыявала «суд» над часопісам. Чытачам была даслана адмысловая анкета, пісаць аб недахопах і пажаданнях трэба было ў рэдакцыю газеты «Беларуская вёска». Сярод прапаноў чытачоў часцей за ўсё гучала неабходнасць павелічэння колькасці фотаздымкаў, пашырэння таго ці іншага раздзела.

Адзначыўся часопіс і папулярызаванай навуковай дзейнасці. Не без яго дапамогі была арганізавана справа сялян-даследчыкаў, колькасць якіх да 1927 г. дасягнула 286 чал., 41 з якіх працавалі непасрэдна з «Плугам». Даследчыкам дасылалася гатунковае насенне, іх справаздачы публікаваліся ў раздзеле «Сялянскі досвед». У 1926 г. было створана Бюро сялян-даследчыкаў пры Навукова-даследчым інстытуце сельскай і лясной гаспадаркі [5, с. 20; 10, с. 95]. У снежні 1927 г. «Плуг» распачаў завочныя курсы для даследчыкаў праз публікацыю 12 лекцый-гутарак. Яны выходзілі ў адзначаным і трох наступных нумарах і былі прысвечаны земляробству (асаблівасцям апрацоўкі глебы, выкарыстання арганічных і хімічных угнаенняў), жывёлагадоўлі (правадзенню вопытаў па гадоўлі цялят і свіней), саадаводству, вядзенню бухгалтэрыі гаспадаркі.

Часопіс актыўна падтрымліваў правядзенне новых сельскагаспадарчых свят і мерапрыемстваў, сярод якіх былі Дзень ураджаю і Дзень лесу. Дзень ураджаю адзначаўся 14 кастрычніка ў выглядзе сельскагаспадарчай выставы і павінен быў, па сведчанні рэдакцыі: «не быць падобным старому п'янаму “Пакрову”, а быць днём перамогі над цемрай мінулага ў выніку ўпартай працы пад кіраўніцтвам Савецкай улады і Камуністычнай партыі Беларусі» [9, с. 3].

Праводзіліся і конкурсы для гаспадароў. У 1926 г. «Плуг» арганізаваў конкурс на лепшую сялянскую гаспадарку з 11 прэміямі ад 200 да 50 руб. Па ўмовах конкурсу гаспадарка павінна была адпавядаць наступным крытэрыям: не выкарыстоўваць наёмнай сілы, мець шматпольную сістэму, практыкаваць травасеянне, высаджваць даходныя расліны, мець спецыяльную галіну (пчалярства, саадаводства і інш.) [7, с. 1]. У 1928 г. праводзіўся конкурс на лепшы ўраджай пшаніцы, жыта, аўса, ільну, бульбы, караняплодаў для кааператывных гаспадарак і індывидуальных гаспадароў, не пазбаўленых выбарчых правоў [13, с. 4].

Часопіс «Плуг» стаў першым афіцыйным сельскагаспадарчым выданнем Наркамзема БССР у дастаткова драматычны час звароту ад НЭПа да планавай эканомікі. Матэрыялы часопіса добра адлюстроўваюць гэтыя змены. Трагічна склаўся лёс першапачатковай рэдакцыі: арышту і смяротнага выраку пазбегнуў толькі С. Тупяневіч. Не спатрэбіліся новаму грамадству і сяляне-даследчыкі, якія вялі аднаасобныя гаспадаркі. Так, Язэп Мароз вымушаны быў прадаць сваю маёмасць і выехаць з Беларусі, лёс іншых склаўся і больш трагічна. Сам часопіс з ліпеня 1929 г. пачаў выходзіць пад новай назвай – «Шляхі калектывізацыі».

Часопіс «Плуг» стаў сродкам распаўсюджвання сельскагаспадарчых ведаў, стымуляваў даследчую дзейнасць сярод сялян, быў своеасаблівым пасрэднікам паміж імі і навукоўцамі. Выданне з'яўляецца цікавай гістарычнай крыніцай не толькі па тэме гісторыі сельскай гаспадаркі і сельскагаспадарчай навукі і адукацыі, але і ў плане краязнаўства. На яго старонках змяшчаюцца шматлікія матэрыялы аб сялянскіх гаспадарках, хутарах і фальварках, што не захаваліся да нашага часу.

ЛІТАРАТУРА

1. Мян'чэня, С. В. Часопіс «Саха» і яго роля ў папулярызацыі сельскагаспадарчых ведаў у Беларусі (1912–1915) / С. В. Мян'чэня // Государства Центральной и Восточной Европы в исторической перспективе : материалы Междунар. науч. конф., Пинск, 25 февраля 2022 г. – Пинск : ПолесГУ, 2022. – Вып. 7. – С. 13–16.

2. Плуг. – 1925. – № 1.
3. Плуг. – 1925. – № 4.
4. Плуг. – 1925. – № 6.
5. Плуг. – 1926. – № 2.
6. Плуг. – 1926. – № 3.
7. Плуг. – 1926. – № 6.
8. Плуг. – 1926. – № 10.
9. Плуг. – 1927. – № 9.
10. Плуг. – 1927. – № 10.
11. Плуг. – 1928. – № 1.
12. Плуг. – 1928. – № 4.
13. Плуг. – 1928. – № 7.
14. Плуг. – 1928. – № 10.

Журнал «Плуг» стал первым официальным сельскохозяйственным изданием Наркомзема БССР, средством распространения сельскохозяйственных знаний, он стимулировал научную деятельность крестьян, был своего рода посредником между ними и учеными. На страницах журнала публиковались сельскохозяйственные советы, результаты опытов, описания передовых хозяйств.

The magazine “Plough” was the first official agricultural publication of the People’s Commissariat of Agriculture of the BSSR, by spreading agricultural knowledge it stimulated research activities among peasants and served as a mediator between them and scientists. Agricultural advices, research results, descriptions of advanced farms were published in the magazine.

Пікулік А.М. (Мінск)

«ТЭАТР КНІГІ» М. СЕЛЕШЧУКА

Творчасць Мікалая Міхайлавіча Селешчука – адна з самых яркіх у беларускім выяўленчым мастацтве XX ст. «Жывапісцу ў графіцы» і «графіку ў жывапісе», майстру было наканавана адкрыць новую старонку ў развіцці беларускай станковай карціны, значна ўзбагаціць пластычную мову выяўленчага мастацтва, кардынальна змяніць ролю мастака ў дзіцячай кнізе, значна разняволіць дзіцячую кніжную ілюстрацыю і надаць ёй новы імпульс для развіцця.

М. Селяшчук атрымаў прафесійную адукацыю на графічным аддзяленні Беларускага дзяржаўнага тэатральна-мастацкага інстытута (1970–1976). Яго дыпломнай работай былі ілюстрацыі да дакументальнай аповесці А. Якімовіча «Кастусь Калиновский», якія атрымалі выдатную адзнаку. Маладога мастака запрасілі на працу ў выдавецтва «Народная асвета». Сярод кніг, якія ён аформіў у гэтым і іншых выдавецтвах, значнае месца належыць дзіцячым выданням. М. Селяшчук пачаў ілюстраванне дзіцячых кнігі ў час росквіту гэтага мастацтва: у 1970-х – пачатку 1990-х гг. у Беларусі працавала вялікая колькасць таленавітых майстроў (А. Лось, Н. Паплаўская, У. Басальга, Ю. Зайцаў, Ю. Селіверстаў, С. Волкаў, У. Савіч, В. Слаук, А. Лапіцкая, Т. Беразенская, Н. Сустава, Н. Грамыка і інш.). Зразумела, у гэтым асяродку існавала пэўная творчая канкурэнцыя. Нельга не заўважыць, што дзіцячая кніга стала ў гэты час і своеасаблівай мастацкай лабараторыяй, у якой адбываліся смелыя фармальныя эксперыменты. Ва ўмовах значных абмежаванняў, якія накладваў на развіццё выяўленчай творчасці пануючы ў той перыяд метада сацыялістычнага рэалізму, у казачных выданнях была дапушчальнай іншая ступень творчай свабоды ў вобразных, кампазіцыйных і колеравых вырашэннях, што з поспехам выкарыстоўвалася ў лепшых дзіцячых выданнях.

Здаецца, уся творчасць М. Селешчука ў мастацтве дзіцячай кнігі – гэта шлях да яе разняволення ад пануючых раней уяўленняў і стварэнне новай больш сучаснай кнігі, у якой роля мастака значна ўзмацнілася і, па сутнасці, была зведзена да ролі рэжысёра ў тэатральным спектаклі. Адной з першых з’явілася праілюстраваная майстрам яшчэ ў студэнцтве казка «Тром – сын Безыменны» (1974). У гэтым раннім выданні М. Селяшчук яшчэ захоўвае цесную сувязь з тэкстам, да якога ставіцца асцярожна і з любоўю. Героі мастака вылучаюцца ўдала знойдзенымі